

gepresenteerd.¹⁵ Om een voorbeeld te noemen: Kuiper schonk vaak aandacht aan drank- en speelzucht,¹⁶ een thema dat nadrukkelijk in zijn regeringsprogram was opgenomen, zoals blijkt uit *Ons Program*¹⁷ en de Troonrede van 1901.¹⁸ Het bestuderen van deze maatschappelijke thema's uit *Om de Oude Wereldzee* vormt een aanvulling op het bestaande historiografische beeld van Kuipers reis om de Middellandse Zee.

We zullen in dit artikel betogen dat het boek *Om de Oude Wereldzee* van Abraham Kuiper niet alleen om religie draait, maar ook om de grondtoon van het volkskarakter en het functioneren hiervan in de morele, politieke en sociale context van de landen die Kuiper bezocht. We volgen in dit artikel met nadruk Kuipers aandacht voor de volksaard van de volkeren die hij bezocht. Uiteraard is voor Kuiper de religieuze dimensie van de samenleving van groot belang, maar om onze stelling helder te maken, leggen we vooral de nadruk op Kuipers onderzoek naar de volksaard van de volkeren. Daarnaast is het belangrijk te onderkennen dat Kuiper zijn eigen referentiekaders uiteraard niet losliet op zijn reis. *Om de Oude Wereldzee* is een persoonlijke zoektocht, gevoed vanuit oude antirevolutionaire overtuigingen gecombineerd met nieuwe ervaringen van zijn reis. Op diverse plaatsen in de twee boeken evalueert Kuiper de bezochte landen vanuit een normatief gereformeerd denkkader. Niettemin betogen wij hier dat we Kuiper tekort zouden doen als we *Om de Oude Wereldzee* karakteriseren als bekrompen en misvormd door een calvinistische blik. Wij troffen bij lezing van *Om de Oude Wereldzee* een Kuiper aan die, staand in eigen tradities, nieuwe werelden open binnentrad, deze beschreef en analyseerde.

Vier thema's vormen de kern van dit artikel: volksaard, natiestaat, moraliteit en modernisering. Kuiper legde veel nadruk op de volksaard van de volkeren die hij bezocht. Hij duidde deze vanuit historische, geografische en religieuze aspecten, en betoogde dat de regering van de volkeren in overeenstemming moet zijn met de eigenaardigheid van de volkeren. Als regering en volk op een verschillende golfen te communiceren en samenleven, zullen er grote sociale spanningen ontstaan. Ook de status van religie, zedelijkheid en moderniteit was voor Kuiper binnen landen afgeleid van de volksaard. De toekomstige ontwikkeling van de bezochte landen koppelde Kuiper nadrukkelijk aan de volksaard en de uitdrukking daarvan in het overheidsbeleid.

Volksaard

Kuiper toonde allereerst in zijn beschrijvingen aandacht voor de aard van een volk. Om die volksaard te kunnen achterhalen, onderzocht Kuiper twee belangrijke zaken: de geschiedenis van het

¹⁵ D.Th. Kuiper en G.J. Schutte (red.), *Het kabinet-Kuiper (1901-1905)* (Zoetermeer 2001) Troonredes van 1901-1904.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld Cairo, Kuiper, *Om de Oude Wereldzee*, 1, p. 68.

¹⁷ A. Kuiper, *Ons program* (tweede druk, Amsterdam 1880), p. 257-259.

¹⁸ Troonrede 1901: 'Het zedelijk karakter van het openbare volksleven zal op meer afdoende wijze door de wet beschermd moeten worden. Zonder de persoonlijke vrijheid te na te komen, zal op openbaar terrein de speel- en drankzucht krachtiger moeten worden beteugeld.'